

relativno udaljenih kolonijalnih prilika vratio u Europu s početka dvadesetoga stoljeća te objašnjava do koje je mjere regionalno ekonomsko planiranje bilo odgovorno za ujedinjavanje do tada prilično raspršene lokalne gastronomske scene i tumači posljedičnu vezu između planskog razvoja i nasljeđa.

Drugi tematski blok ("Engaging Religion") kao poveznicu ima religiju i religijske prakse u odnosu na turizam kao gospodarsku djelatnost, a započinje tekstom o *shakerima*, pripadnicima vjerske skupine čija su vjerovanja mješavina vjerovanja sjevernoameričkih Indijanaca te katoličkih i protestantskih vjerovanja i vjerskih praksi. Opisan je njihov put od vjerske sekte do muzealaca, čuvara tradicije; taj je put tipičan za mnoga indijanska plemena čije je nasljeđe pogodno za prodaju na turističkome tržištu, što pak posljedično zasjenjuje većinu drugih aspekata njihova identiteta. Slijedi tekst o tematskom parku *Silver Dollar City* u saveznoj američkoj državi Missouri, u čijem je nastanku vjera igrala veliku ulogu; naime, taj je park stvoren kako bi ujedinio obiteljske i snažne vjerske vrijednosti toga kraja s industrijom zabave. Konačno, blok zatvara tekst o Belfastu, odnosno o turističkome marketingu razdoblja lokalne povijesti nazvanome "Troubles" (*nevolje*), koji se zasniva na vođenju turista u razgledavanje glavnih mjesta sukoba.

Treći blok govori u tri teksta o marketingu komunizma. Prvi se bavi sovjetskim turizmom u doba kasnijeg staljinizma; tadašnja je sovjetska vlada bila svjesna opasnosti koje su vrebale na potencijalnim putovanjima svojih građana u inozemstvo pa ih je stoga upućivala na putovanja po vlastitoj državi, pri čemu su se ujedno mogli upoznati s dosezima komunističke vladavine. U idućem se tekstu govori o bivšoj Jugoslaviji kao turističkoj destinaciji stanovnika s obiju strana Željezne zavjese, pri čemu je ona kao odredište bila zanimljiva objema skupinama – jednima je pružala uvid u *egzotičan svijet socijalizma*, dok je za druge sa svojim relativno bogato opremljenim trgovinama u kojima su se nudili vrsni domaći i ponešto uvoznih, zapadnih, proizvoda predstavljala *shopping eldorado*. Govorimo li o komunističkim turističkim odredištima, Kuba je neizostavna, te studijom prilika ondašnje hotelijerske industrije i paradoksalnog prihvaćanja stranih investitora u državno vođenoj ekonomiji završava posljednji tematski blok.

Iako zbornik kao cjelina pruža zanimljive uvide u mnogobrojne turističke *terene* i odredišta, njegova je najveća slabost nedostatak tematske poveznice koja bi bila čvršća od vrlo općenite generalizacije *turizam kao biznis*. To je ujedno i jedina veća primjedba ovoj inače vrlo solidno uređenoj i podtematski raznorodnoj publikaciji.

Sanja KALAPOŠ GAŠPARAC

Božidar Jezernik, Divlja Evropa, Balkan u očima putnika sa Zapada, Bilioteka XX vek, Knjižara Krug, Beograd 2007., str. 408. (Biblioteka XX vek, 164)

Knjiga *Divlja Evropa* djelo je slovenskog kulturnog antropologa i etnologa Božidara Jezernika, koji se već dugi niz godina bavi proučavanjem Balkana i Istočne Europe. Prvo izdanje ove knjige izašlo je na engleskom jeziku 2004., a dosad je knjiga prevedena na turski i poljski jezik. Glavni su izvori Jezernikove studije zapadnoeuropski, ali i poneki turski i ruski putopisi

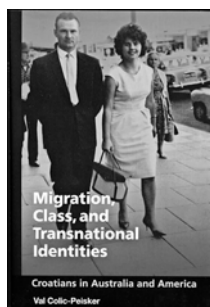
nastali od 15. stoljeća pa do prvih desetljeća 20. stoljeća. Pisac predgovora, Joel Martin Halpern, također etnolog i antropolog, zagovora Jezernikov "suptilniji" pristup toj temi, pristup koji ne otkriva uporabu teorijskog aparata i terminologije proizašle iz Saidova orijentalizma, kao i balkanizma Marije Todorove, iako je Todorova citirana u bibliografiji. Tako, Jezernik u jedanaest poglavlja, koja nose privlačne i intrigante naslove, obrađuje teme stereotipa o Balkanu koje pronalazi u putopisnim izvorima. Možda je uputno uz čitanje ove knjige držati na umu da je izvorno pisana na engleskom jeziku, a time i namijenjena čitateljima čije poznavanje Balkana i njegovih osobitosti i nije iscrpno i temeljito.

U prve poglavlju, *Zemlja gdje počinje istok* (21-47), autor daje neke opće podatke o smještaju balkanskog područja kao i osnovne značajke putovanja po regiji, naglašavajući da je većina putopisa o tom području napisana u 19. stoljeću. Upravo će izvore iz toga stoljeća Jezernik ponajviše upotrijebiti u svojoj analizi. Nakon političkog i geografskog određenja Balkana slijedi kraće poglavlje (*Dame masnih prstiju*, 49-56), koje čitatelju nudi izbor balkanskih obrazaca ponašanja za stolom. Nakon stola pogled putnika i promatrača se okreće postelji u dijelu *Predrasude u vezi s dojenjem* (57-81). Fortisov je putopis po Dalmaciji s opisom Morlaka glavni izvor za to poglavlje, u kojem Jezernik dovodi u vezu sliku balkanske žene koja prebacuje dojku preko ramena za vrijeme dojenja sa sličnim europskim putopisima o hotentotskim ženama. Žene prate *Repatri muškarci* (83-96), koji su posebno privlačili pažnju putopisaca. Ovi su se čudnovati muškarci, koji su podsjećali na satire iz grčke mitologije, navodno mogli pronaći na satirskim otocima južnog Balkana. *Oči koje ne mogu da vide* (97-111) peto je poglavlje, u kojemu je pogled putnika okrenut prema svecima s ikona i freski s iskopanim očima. Autor donosi razna tumačenja toga *barbarskoga* čina, te skreće pozornost na posebno zanimanje putnika za navodna turska oskvrnjenja. Pravoslavna je Crna Gora središte zapadnoeuropskih putopisaca devetnaestoga stoljeća, koji su u njoj vidjeli *Romantičnu draž slobode* (113-133). Posjetitelji te planinske kneževine bili su zapanjeni njezinom čudnovatom poviješću. Jezernik iznosi razna viđenja promatrača i zapisivača romansiranih događaja u povijesti crnogorske vječne borbe protiv Turaka, kao i odnosa crnogorskih muškaraca prema svojim ženama. Crnogorci i Turci su protagonisti i sljedećeg poglavlja *Strast prema lovu na glave* (135-166). Gorštaci Crnogorci, navodno su, sudeći prema slikama koji su ponudili razni putnici, odsijecali glave svojim neprijateljima, nabijali ih na kolac te tako izlagali, ponekad se kuglali, a nos bi bio mužev dar ženi. I Turke je pratio sličan glas *odrubljiivača glava*, ali za razliku od crnogorskog, putnici za njega najčešće ne nalaze opravdanje.

Budnost balkanskih naroda, ali i putnika, održavala je *đavolja tekućina*, kava, koja se i nalazi u naslovu idućeg poglavlja, *Tamo gdje se u raj stizalo srkanjem đavolje tekućine* (167-189). Putnici sa Zapada su od najranijih dodira s Otomanskim Carstvom i Balkanom zapisivali ono što ih je čudilo, a u 17. stoljeću kava je pripadala u čudnije sastavnice turskog načina života. Na samom kraju poglavlja Jezernik iznosi putnikovo viđenje pojma *kayf* (u slavenskim jezicima *čejf*, *čef*), u kojem opet kava igra važnu ulogu. Pod utjecajem kave se odvija i *Istinska komedija zabune* (191-218) smještena na područje Makedonije. Promjenljiv identitet Makedonaca u opisima zapadnoeuropskih putnika kao i šarolike statistike u broju i narodnosti stanovnika često izazivaju komičan efekt. Tako Balkan, osim što je čudan i divlji, postaje i tragikomičan. Grčka, Bugarska i Srbija su za putnike neobuzdani siloviti pretendenti na makedonski teritorij. Iz Makedonije Jezernik zajedno sa svojim promatračima putuje sjevernije do Mostara i *Mosta između varvarstva i civilizacije* (219-233). Povijest i poznata mitologija oko izgradnje mosta i njegove funkcije, središte su putnikovih posjeta Mostaru kao i ovog kratkog poglavlja. Posljednja obrađena mjesta su *Mali Parizi i veliki Bukurešti* (235-267), kao i stereotipi o galantnosti Zapada i neuglađenosti Balkana, koji su suprotstavljeni na primjeru balkanskih glavnih gradova i njihove kasne devetnaestostoljetne obnove. Istanbul, Bukurešt, Atena, Tirana, Skadar, Beograd, Skoplje i Sarajevo završne su stanice *Divlje Evrope*.

Jezernik je čitatelja poveo na put kroz *brdoviti Balkan*, koji je u očima putnika sa Zapada mjesto ambivalentnosti i kontradikcija. Nazadan i divlji najčešći su epiteti koji stoje uz ime Balkana, no treba spomenuti da oni nisu ni približno apsolutno kategorični, što bi se čitajući ovo djelo moglo zaključiti. Kao što je rečeno, Jezernik ne objašnjava i ne propituje pozadinu i uzroke ovakvog balkanističkog repertoara, no ako već ne pruža detaljnu analizu putopisnih tekstova i njihova okcidentalističkog diskursa, nudi čitatelju uvid u svakodnevicu balkanskih područja te knjiga može biti korisna historiografima, etnologima i svima koji se zanimaju za balkanistička pitanja. U ekstenzivnoj je bibliografiji i iscrpan popis zapadnoeuropskih putnika Balkanom.

Jelena BULIĆ

Val Colic-Peisker, Migration, Class, and Transnational Identities, Croats in Australia and America, University of Illinois Press, Urbana – Chicago 2008., str. 252.

Premda je teško ustanoviti broj Hrvata koji danas žive u Australiji, prema nekim konzervativnim procjenama oni čine barem polovicu imigranata pristiglih iz zemalja bivše Jugoslavije i postali su jedna od najvećih europskih etničkih zajednica na tom kontinentu. Tim se migrantima u svojoj novoj knjizi bavi Val Colic-Peisker, razlikujući dvije skupine: Hrvate koji žive u "etničkom balonu" jer je nacionalnost primarni čimbenik njihova manjinskoga, grupnoga identiteta u Australiji; te kozmopolitski orijentirane Hrvate kojima kolektivni identiteti utemeljeni u nacionalnom podrijetlu nisu primarne referentne točke. Prvi su u Australiju stigli šezdesetih i sedamdesetih (osobito nakon 1970., kad je Australija sklopila bilateralni sporazum s Jugoslavijom o regrutaciji radne snage), drugi osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća. Osim po tome kada su emigrirali i mjestu podrijetla (ruralno – urbano), razlikuju se i po obrazovanosti te, posljedično, znanju engleskoga jezika, poslovima koje obavljaju, klasnoj pripadnosti, vrijednosnom sustavu, rezidencijskom tipu i integraciji u australsko društvo.

Nostalgija i osjećaj nenadoknativa gubitka obitelji, lokalne zajednice i domovine glavni su oslonac identiteta starije skupine Hrvata, uglavnom pripadnika radničke klase (materijalno situirane), sa slabijim znanjem engleskoga jezika, koji su lančanim putem stizali uglavnom iz dalmatinskih mjesta šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Nostalgija je "emocionalni cement" etničke zajednice i razlog trajnom osjećaju da im je Australija, unatoč višedesetljetnom životu, ostala "strana" zemlja, mjesto u kojemu se nikad istinski ne osjećaju "kod kuće". Hrvatska etnička zajednica u Australiji, ponajviše etnički društveni prostori u okrilju Crkve i etničkih klubova, stoga su za te useljenike supstitucija za izgublenu domovinu i prostor unutar kojega se dobro osjećaju – izoliran od širega društvenog konteksta u Australiji.

Za razliku od njih, skupina kasnijih, uglavnom visoko obrazovanih useljenika (uglavnom sa završenim tehničkim studijem), podrijetlom iz većih hrvatskih gradova, pripada kategoriji imigranata koje se uobičajilo nazivati "odljevom mozгова". Oni ne gaje nostalgiju niti žal za napuštenom domovinom, pače, prema latinskoj sentenciji "ubi lucrum, ibi patria" Australiju